

กลุ่มคน “มอญ” : ในพื้นที่ประวัติศาสตร์และความทรงจำ ของชุมชนโพธิ์สามต้นในสมัยอยุธยาจนถึงธนบุรี

Mon Groups : Historic and Memories of Pho Sam Ton Communities in Ayutthaya to Thonburi Era

นรเศรษฐ์ เตชะ / Noraseth Techa

อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา / Teacher Responsible to Social Studies Program

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา / Faculty of Education,

Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ๑. เพื่อศึกษาพัฒนาการของชุมชนโพธิ์สามต้นในสมัยอยุธยาจนถึงธนบุรี ๒. เพื่อศึกษาบทบาทและตัวตนชาวมอญของชุมชนโพธิ์สามต้นในสมัยอยุธยาจนถึงธนบุรี การวิจัยครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ และวิจัยทางเอกสารจะใช้วิธีการเชิงคุณภาพการวิจัยมีวิธีวิทยาที่สำคัญ คือ วิธีการทางประวัติศาสตร์ การศึกษาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้งชั้นต้น ชั้นรอง และการศึกษาภาคสนามในชุมชนโพธิ์สามต้น

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนโพธิ์สามต้นในสมัยอยุธยา-ธนบุรีมีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางจนถึงปัจจุบัน เป็นลักษณะ “ชุมชนปรางกร” สมัยอยุธยาและเป็น “ชุมชนมอญ” สมัยธนบุรี ส่วนบทบาทและตัวตนของกลุ่มคน “มอญ” ในชุมชนโพธิ์สามต้นสมัยอยุธยา-ธนบุรี คือการประสานผลประโยชน์ของกลุ่ม “มอญ” กับรัฐใหม่ที่มีความเข้มแข็งกว่ารัฐเดิมเพื่อความอยู่รอดของชาติพันธุ์เอง ภูมิปัญญาของมอญในอดีตที่โดดเด่นคือ การทำอิฐและการรื้ออิฐวัดมาก่อนกำแพงกันค่าย สุ่มรดกตกทอดสู่การทำวิสาหกิจการทำอิฐในระดับครัวเรือนที่เห็นได้ในยุคปัจจุบัน

คำสำคัญ: มอญ, โพธิ์สามต้น, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

Abstract

The purpose of this research were 1.to study Pho Sam Ton communities history in Ayutthaya to Thonburi era and 2.to study Mon group's roles and selves of Pho Sam Ton communities history in Ayutthaya to Thonburi era. This research were historical and documentary research, qualitative methodology and studied historical evidences, primary, secondary sources and fieldwork by using historical method in Pho Sam Ton communities.

The results show that Pho Sam Ton communities facts were found from the midden of Ayutthaya era to the present. In Ayutthaya era, Pho Sam Ton communities were known as “Fortress Communities” and “Faction Communities” in Thonburi era. Mon group benefits synchronization were roles and selves of Pho Sam Ton communities with the state which was stronger and more stable social politics. This reason was importantly aimed for the salvation of Mon group, Pho Sam Ton

communities. This research was also found indigenous knowledge about brickmaking for laying the temple and fortress walls in Ayutthaya era. At the present, brickmaking was a heritage which people in Pho Sam Ton communities have a job as household enterprise.

Keywords: Mon, Pho Sam Ton communities, local history

๑. บทนำ

กลุ่มชาติพันธุ์มอญในสยามคือกลุ่มคนมอญอพยพมาจากทางประเทศเมียนมาร์ตั้งแต่ในสมัยอดีต ทุกวันนี้ชนชาติมอญ ไม่มีอาณาเขตประเทศปกครองตนเอง เนื่องจากตกอยู่ในภาวะสงคราม การแย่งชิงราชสมบัติกันเอง และถูกรุกรานจากพม่า ชาวมอญส่วนหนึ่งจึงอพยพโยกย้ายเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยา และตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในประเทศไทยมาจนถึงปัจจุบัน การเข้ามาของกลุ่มคนมอญที่ปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในครั้งแรกเกิดขึ้นในสมัยของพระเจ้าตะเบ็งเซเวตี้ ซึ่งมี ชาวมอญจำนวนมากหนีเข้ามาในกรุงศรีอยุธยา และได้ตั้งถิ่นฐานในบริเวณชุมชนโพธิ์สามต้น โดยมีพระยาเกียรติ พระยารามพร้อมทั้งกลุ่มคนมอญจำนวนหนึ่งมาอาศัย และสร้างบ้านเรือนกระจัดกระจายไปยังบริเวณวัดทองปู้ วัดขุนแสน ซึ่งในปัจจุบันผู้คนที่สืบเชื้อสายมอญถูกกลืนเป็นคนไทยทั้งหมด แต่ก็ยังมีคงความเป็นมอญจากวัฒนธรรมที่หลงเหลือและสืบทอดมา ส่วนมากพบเห็นจากชุมชนกระจายอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาจากพระนครศรีอยุธยาลงมาถึงกรุงเทพฯ

ชุมชนโพธิ์สามต้น เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จัดเป็นชุมชนที่มีเรื่องราวและความเป็นมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ที่ตั้งของชุมชนนี้จะเป็นชนอนบางกลาง คือด้านเก็บภาษีอากรเรือที่ลงมาจากทางเหนือ ซึ่งอยู่บนชุมทางคมนาคมของแม่น้ำลพบุรี (สายเก่า) และมีลำน้ำสาขาแยกหลายทิศทาง ความเข้าใจของคนส่วนใหญ่จะรู้จักคำว่า “โพธิ์สามต้น” (พะยั่ว เขื่อนาค, ๒๕๕๘) ในภาพคิดที่มีลักษณะเป็น “ค่าย” เป็นที่ตั้งและที่รวบรวมกองกำลังของกษัตริย์และขุนนางตองอูที่สำคัญตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางจนถึงสมัยธนบุรี เช่น สมัยพระเจ้าตะเบ็งเซเวตี้ แห่งราชวงศ์ตองอู พระยาราม พระยากลางเมืองและพระยาน้อยวันดี ขุนนางชาวมอญที่ได้เทครัวเข้ามาในสมัยอยุธยาตอนปลาย สมัยพระเจ้ามังระกษัตริย์อังวะได้ส่งแม่ทัพพม่า ๒ คนคือ เนเมียวสีหบดี และ มังมหานรธาเข้ามาตั้งค่ายก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ (สุวัฒน์ เสนะวิณิน, ๒๕๕๕, หน้า ๑๖๐) และ แต่งตั้งสุกี้พระนายกอง ชาวมอญกรุงเก่าเดิมในสมัยอยุธยาเป็นปลัดทัพ จะเห็นว่าพื้นที่บริเวณนี้จึงเป็นพื้นที่ที่อยู่ในเส้นทางเดินทัพของข้าศึกที่เข้าตีกรุงศรีอยุธยาตลอดมาปัจจุบัน “ค่ายโพธิ์สามต้น” ตั้งอยู่ในพื้นที่ของ ตำบลพุทไธสง และ ตำบลโพธิ์สามต้น อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นรอยต่อของสองตำบล ริมแม่น้ำโพธิ์สามต้นที่ไหลมารวมกับแม่น้ำลพบุรีที่บริเวณหัวรอซึ่งอยู่ทางด้านทิศเหนือของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ซึ่งอยู่ห่างจากกรุงศรีอยุธยาประมาณ ๖ กิโลเมตร

ในปัจจุบันชุมชนโพธิ์สามต้นเป็นพื้นที่อยู่ในความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลโพธิ์สามต้น และตำบลพุทไธสง อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในส่วนของตำบลโพธิ์สามต้นมีลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำลพบุรีไหลผ่าน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม มีจำนวนหมู่บ้านทั้งหมด ๑๔ หมู่ จำนวนหมู่บ้านในเขตตำบลโพธิ์สามต้นจำนวน ๘ หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ ๑ บ้านดาวคะนอง หมู่ที่ ๒ บ้านโพธิ์สามต้น หมู่ที่ ๓ บ้านโพธิ์สามต้น หมู่ที่ ๔ บ้านม่วง หมู่ที่ ๕ บ้านม่วง หมู่ที่ ๖ บ้านหัวหาด หมู่ที่ ๗ บ้านคลองกระต้อม และหมู่ที่ ๘ บ้านสบสวรรค์ ประชากรส่วนใหญ่ ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลโพธิ์สามต้น ประกอบอาชีพเกษตรกรรม อุตสาหกรรมใน

ครัวเรือนได้แก่ การทำอิฐมอญ และอาชีพรับจ้าง (องค์การบริหารส่วนตำบลโพธิ์สามต้น, ๒๕๕๙) ส่วนตำบลพุดเลาเป็นที่ราบลุ่มถึงราบลุ่มมาก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ตั้งชุมชน และพื้นที่การเกษตร เมื่อพิจารณาจากแผนที่พบว่าจำนวนหมู่บ้านในเขตมีทั้งหมด ๑๒ หมู่ คือ หมู่ที่ ๑ บ้านแมน หมู่ที่ ๒ บ้านแมน หมู่ที่ ๓ บ้านแมน หมู่ที่ ๔ บ้านเบิกหมู่ที่ ๕ บ้านบางแพ่ง หมู่ที่ ๖ บ้านนนทรีย์ หมู่ที่ ๗ บ้านนนทรีย์ หมู่ที่ ๘ บ้านนนทรีย์ หมู่ที่ ๙ บ้านนนทรีย์ หมู่ที่ ๑๐ บ้านนนทรีย์ หมู่ที่ ๑๑ บ้านนนทรีย์ และหมู่ที่ ๑๒ บ้านนนทรีย์ (องค์การบริหารส่วนตำบลพุดเลา, ๒๕๕๙)

สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในกระแสดารทางวิชาการเริ่มมีการศึกษามากขึ้นทั้งรูปแบบงานวิจัย ตำรา หนังสือ และงานเขียนทางวิชาการที่แพร่หลายในปัจจุบัน เพราะการสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคือการเสริมสร้างทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนโดยเฉพาะชุมชนโพธิ์สามต้นนั้น ปัจจุบันมีผู้ที่ให้ความสนใจที่จะเข้ามาท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างต่อเนื่อง อย่างแพร่หลายและเกิดการขยายองค์ความรู้ออกไปอย่างกว้างขวาง แต่ยังคงขาดความสนใจในเมืองหรือชุมชนโบราณที่อยู่ในบริเวณ “บริวาร” ของมรดกโลก โดยเฉพาะการศึกษาในมิติประวัติศาสตร์ท้องถิ่นซึ่งเป็นชุมชนที่ผู้ศึกษาให้ความสนใจเป็นพิเศษ จากสถานการณ์ของโลกปัจจุบัน ชุมชนต้องมีการปรับตัวและพยายามเผยแพร่ทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนในการสร้างมูลค่าในเชิงเศรษฐกิจของชุมชนสู่การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมสู่การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้ยั่งยืน ประวัติศาสตร์บอกเล่าคือหัวใจสำคัญของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สะท้อน “อัตลักษณ์” และ “ความเป็นตัวตน” ของชุมชนได้อย่างมีลักษณะเฉพาะของตัวเอง

๒.วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒.๑ เพื่อศึกษาพัฒนาการของชุมชนโพธิ์สามต้นในสมัยอยุธยาจนถึงธนบุรี

๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทและตัวตนชาวมอญของชุมชนโพธิ์สามต้นในสมัยอยุธยาจนถึงธนบุรี

๓.ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้มีขอบเขตของการศึกษาที่ครอบคลุมในแต่ละด้านขอบเขตเวลาที่ใช้ศึกษานั้น ผู้วิจัยได้กำหนดช่วงเวลาสมัยอยุธยาจนถึงธนบุรี (พ.ศ. ๑๘๙๓ – ๒๓๑๐) โดยศึกษาจากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนโพธิ์สามต้นโดยพื้นที่วิจัยในครั้งนี้ คือ บริเวณหมู่บ้านที่ตั้งอยู่โดยรอบค่ายโพธิ์สามต้น ในเขตตำบลโพธิ์สามต้น จำนวน ๓ หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ ๑ บ้านดาวคะนอง หมู่ที่ ๒ บ้านโพธิ์สามต้น หมู่ที่ ๓ บ้านโพธิ์สามต้น และตำบลพุดเลา หมู่ที่ ๑ บ้านแมน หมู่ที่ ๒ บ้านแมน หมู่ที่ ๓ บ้านแมน อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยอาศัยข้อมูลจากแหล่งข้อมูลของชุมชนจากคนในชุมชนและเอกสารที่มีข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยโดยทำการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการ และปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนโพธิ์สามต้น อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในสมัยอยุธยาจนถึงธนบุรี ในมิติทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

๔. นิยามศัพท์การวิจัย

เพื่อเป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะกำหนดนิยามศัพท์เบื้องต้นไว้ ดังนี้ บทบาทและตัวตนกลุ่มคนมอญ หมายถึง พฤติกรรม การรวมกลุ่ม สถานะทางสังคมของชาติพันธุ์และวัฒนธรรมมอญในชุมชนโพธิ์สามต้นที่ปรากฏในสมัยอยุธยาจนถึงธนบุรี

ชุมชนโพธิ์สามต้น หมายถึง หมู่บ้านที่มีประชาชนอาศัยอยู่ที่ตั้งอยู่โดยรอบค่ายโพธิ์สามต้น ในเขตตำบลโพธิ์สามต้นจำนวน ๑ หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ ๑ บ้านดาวคะนอง หมู่ที่ ๒ บ้านโพธิ์สามต้น หมู่ที่ ๓ บ้านโพธิ์สามต้น และตำบลพุทไธยา หมู่ที่ ๑ บ้านแมน หมู่ที่ ๒ บ้านแมน หมู่ที่ ๓ บ้านแมน อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พื้นที่ประวัติศาสตร์และความทรงจำของชุมชนโพธิ์สามต้น หมายถึง การศึกษาพัฒนาการของชุมชนโพธิ์สามต้นในฐานะชุมชนโบราณโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ที่เน้นศึกษาผ่านหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชนิดขั้นต้นและชั้นรองที่เกี่ยวข้อง และการสำรวจภาคสนาม

๕. วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยนี้มีการดำเนินการวิจัยทางประวัติศาสตร์ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ตามขั้นตอนวิธีการทางประวัติศาสตร์ (historical approach) โดยศึกษาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้งเอกสารขั้นต้นและเอกสารชั้นรอง รวมถึงข้อมูลสัมภาษณ์จากประวัติศาสตร์ บอกเล่า (oral history)

๖. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๖.๑ ทำให้คนในชุมชนโพธิ์สามต้นได้รับรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนเอง

๖.๒ ข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชนโพธิ์สามต้นจะเป็นประโยชน์ในการนำไปต่อยอดในระดับบุคคลและองค์กรต่อไป

๗. ผลการวิจัย

๗.๑ พัฒนาการของชุมชนโพธิ์สามต้น

พัฒนาการของชุมชนโพธิ์สามต้นในสมัยอยุธยาจนถึงธนบุรีเริ่มต้นเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญในชุมชนโพธิ์สามต้นตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกิดขึ้นมาในสมัยอยุธยาและธนบุรี โดยสามารถแบ่งรายละเอียดออกเป็น ๓ ช่วงเวลา คือ ๑. พัฒนาการของชุมชนโพธิ์สามต้นในสมัยอยุธยาตอนกลาง ๒. พัฒนาการของชุมชนโพธิ์สามต้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย และ ๓. พัฒนาการของชุมชนโพธิ์สามต้นในสมัยธนบุรี

“โพธิ์สามต้น” ได้ปรากฏขึ้นมาเริ่มแรกในช่วงสมัยอยุธยาตอนกลางที่อยู่ท่ามกลางบริบทของการทำสงครามระหว่างอยุธยาและหงสาวดี คือคำว่า “พุทไธยา” ได้ปรากฏให้เห็น ซึ่งปัจจุบันคือชื่อตำบลที่อยู่ในเขตอำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งสถานที่เหล่านี้มีความสำคัญในแง่ของเส้นทางการเดินทางของพระเจ้าหงสาวดีตะเบ็งชเวตี้ซึ่งตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิของอยุธยา ในสมัยนั้นทางทัพหงสาวดีเข้าโจมตีกรุงศรีอยุธยาในช่วงก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ โดยทำการตั้งค่ายอยู่ในบริเวณพุทไธยาและได้ทำการเกณฑ์ทัพมายังโพธิ์สามต้น พุ่งเพนียด และวัดสามวิหาร ซึ่งมีข้อความดังนี้ (จรรยา ประชิตโรมรัน, ๒๕๔๒, หน้า ๒๒)

“...พระเจ้าตะเบ็งเซเวตี้เอากระสุนปืนมาบวงสรวงพลี แล้วเลิก ไปตั้งค่ายหลวง ณ ท่งพุทธเลาอยู่สามวันจึงเสด็จทรงช้างพระที่นั่ง กระโจมทอง นำกำลังในกองหลวงออกจาก ค่าย ข้ามโพธิ์สามต้น มาตามทุ่งเพี้ยด เสด็จยืนช้างอยู่ ณ วัดสามพิหาร ตรัสให้พระมหาอุปราช่า ต้อนพลเข้าโจมตีกรุงศรีอยุธยาในบัดนั้น”

ในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลายพระเจ้าอลองพญา แห่งราชวงศ์คองบองมีความพยายามที่จะยึดครองหัวเมืองที่มีความสำคัญทางด้านการค้าและการติดต่อกับต่างประเทศ โดยเฉพาะหัวเมืองประเทศราชของสยาม นับว่าเป็นการตัดสินใจและผลประโยชน์ของสยามอย่างค่อยเป็นค่อยไป ส่วนอยุธยาจัดเป็นเมืองท่าที่ทางพระเจ้าอลองพญาต้องการจะยึดครอง เพื่อการติดต่อการค้ากับหัวเมืองทางฝั่งตะวันออก โดยเฉพาะกับจีน ซึ่งในปี พ.ศ. ๒๓๐๓ พระเจ้าอลองพญา ได้ยกทัพมาตีเมืองท่า การค้าของสยาม ที่เป็นแหล่งรวบรวมสินค้าทางด้านอ่าวเบงกอล และแผ่อิทธิพลเข้าไปในเมืองมะริดและเมืองตะนาวศรี สิ่งนี้เป็นการกำจัดภัยคุกคาม จากหัวเมืองชายแดนของอังวะ ที่มักถูกอยุธยาให้กระด้างกระเดื่องต่ออังวะอยู่เสมอ (กิตติ โล่ห์เพชรรัตน์, ๒๕๕๖)

การขยายอำนาจทางเศรษฐกิจมักจะควบคู่กับการขยายอำนาจทางการเมืองอยุธยาเสมอ “ค่ายโพธิ์สามต้น” จึงเป็นชุมชนที่มีความสำคัญในฐานะ “ชุมชนปราการ” ของอยุธยา ซึ่งทางส่วนกลางได้ส่งกองกำลังเสริมที่เป็นคนสยาม และคนจีนในการป้องกันทัพเป็นจำนวนมาก กองกำลังอาสาชาวจีนร่วมรบด้วย โดยหลวงอภัยพิพัฒน์ ขุนนางชาวจีนได้รวบรวมชาวจีนที่ตั้งชุมชนอยู่ในกรุงศรีอยุธยาได้ราว ๒,๐๐๐ คนบุกไปตี โดยทรงโปรดฯ ให้มีเงินทิพเสนาคุมกำลัง ๑,๐๐๐ คนหนุนออกรบเพื่อประจำอยู่ค่ายโพธิ์สามต้น เมื่อพระเจ้าอลองพญาได้เคลื่อนทัพเข้ามากรุงศรีอยุธยา โดยสั่งให้พระเจ้ามังระกับมังมหานรธาเข้าบุกและจึงยึดค่ายที่ทุ่งโพธิ์สามต้นได้ ผลของการตีบุกค่ายโพธิ์สามต้นของพม่าในครั้งนี้ ทำให้กรุงศรีอยุธยาเสียกำลังไพร่พลเป็นอันมาก ต่อมาพม่าจึงได้เข้าบุกพระนครโดยทันที (จรรยา ประชิตโรมรัน, ๒๕๔๒, หน้า ๒๘-๒๙)

ในสมัยธนบุรีนี้ชุมชนโพธิ์สามต้นมีความสำคัญในฐานะเป็นค่ายที่ตั้งมั่นของอังวะ โดยมีสุกี้พระนายกองเป็นผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ทางสมเด็จพระเจ้าตากสินให้ความสำคัญในฐานะที่ตั้งทัพของอังวะ นอกจากนี้ชุมชนโพธิ์สามต้นยังเป็นศูนย์กลางของการควบคุมเมืองบริวารของอังวะในบริเวณภาคกลางตอนบน ดังนั้นการเข้ายึดค่ายโพธิ์สามต้นของสมเด็จพระเจ้าตากสินคือการบั่นทอนกำลังของอังวะ และการประกาศศักดาของพระองค์ท่านในฐานะหัวหน้าชุมชนเมืองจันทบุรี หากพิจารณาความสำคัญของชุมชนโพธิ์สามต้นแล้ว ชุมชนนี้จึงเปรียบเสมือน “ชุมชน” หนึ่งที่มีสถานะเทียบเคียงกับการเมืองแบบชุมชนอื่นในสมัยเดียวกัน

ปัจจัยที่ส่งอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนโพธิ์สามต้น เกิดขึ้นจากกระบวนการพื้นบ้านพื้นเมืองอยุธยาเดิมของสมเด็จพระเจ้าตากสิน โดยพระองค์ท่านได้เข้าตีเมืองธนบุรีซึ่งมาจากเมืองจันทบุรีผ่านทางชลมาศ ในขณะนั้นนายอินหรือนายทองอินเป็นคนรักษาเมือง แต่ก็ถูกจับฆ่า กรมการเมืองจึงไปแจ้งสุกี้พระนายกองซึ่งเป็นแม่ทัพที่ค่ายโพธิ์สามต้น จึงได้มอบให้มองญาเป็นนายทัพยกทัพเรือมาตั้งรับอยู่บริเวณเพี้ยด (ปราโมทย์ เครือทอง, ๒๕๕๗) พอพระเจ้าตากสินมาถึงเมืองกรุงเก่า ก็ได้ทราบข่าวจากทหารที่หนีอังวะมา เกี่ยวกับการตั้งทัพเรือที่เพี้ยดของอังวะ พระองค์จึงได้ตัดสินใจยกทัพขึ้นมาตีค่ายโพธิ์สามต้น (ดำรงราชานุภาพ , สมเด็จพระนเรศวรมหาราช, ๒๕๑๖) แต่มองญารู้ว่า

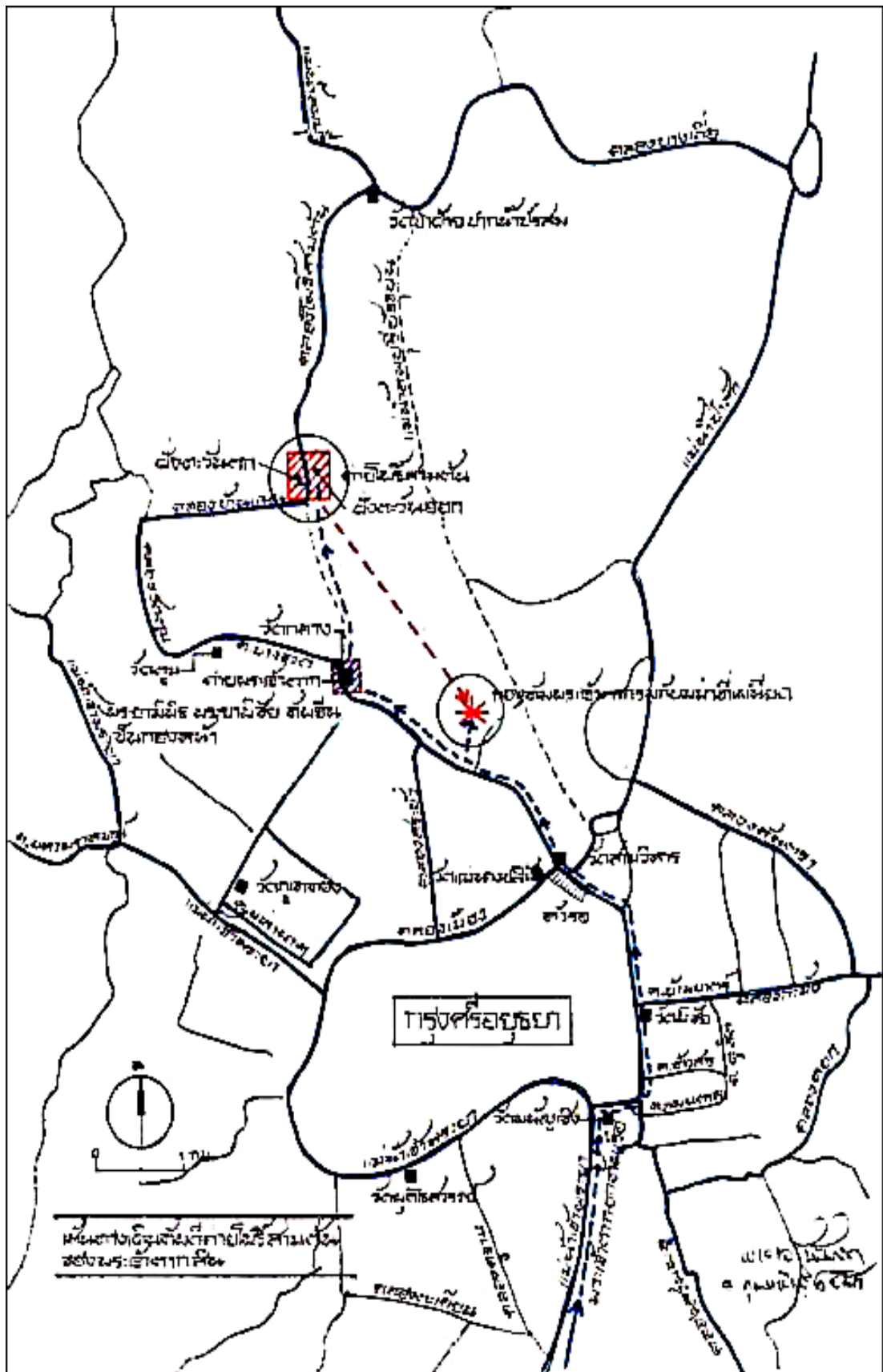
ทัพของพระองค์ท่านมีจำนวนและแข็งแกร่งมาก จึงได้ทำการถอนทัพกลับมาตั้งหลักที่ค่ายโพธิ์สามต้น เพื่อเตรียมรบศึกกับพระเจ้าตากสินในเวลาต่อมา (ดำรงราชานุภาพ , สมเด็จพระนเรศวรมหาราช, ๒๕๑๖)

พระเจ้าตากสินได้มีพระบัญชาให้พระยาพิพิธ พระยาพิชัย ซึ่งเป็นกองทัพอาวจีนยกพลเข้าประชิดโดยทำการตั้งค่ายที่วัดกลาง (สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นวัดดาวคะนองที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ ตำบลโพธิ์สามต้น อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) ซึ่งห่างจากค่ายโพธิ์สามต้นประมาณ ๗ - ๘ เส้น (๒๘๐ - ๓๒๐ เมตรโดยประมาณ) (ศรีนิลน้อยบุญแนว, ๒๕๕๔) ในรุ่งเช้าของวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีจอ นพศก จุลศักราช ๑๑๒๔ กองทัพอาวจีนได้บุกเข้าไปยังค่ายโพธิ์สามต้น และไล่ติดตามพวกลูกของสุกี้พระนายกองล้มตายเป็นจำนวนมากรวมทั้งตัวสุกี้พระนายกองเองด้วย (ดำรงราชานุภาพ , สมเด็จพระนเรศวรมหาราช, ๒๕๑๖) แต่ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) (รวี สิริวิสรณันท์, ๒๕๕๓) ได้กล่าวว่าสุกี้พระนายกองยอมแพ้ต่อกองทัพของพระเจ้าตากสิน และพระองค์ได้ไว้ชีวิตให้ดำรงตำแหน่งเป็นพระนายกองอยู่ที่ชุมชนโพธิ์สามต้นต่อไป แต่มองญา และพระยาศรีสุริยวงศ์ได้รวมทหารได้จำนวนหนึ่งแล้วหนีไปหาพระยาวงศาธิราช ณ ด่านจอหอ เมืองนครราชสีมา (ปัญจพร วชิรสถ์ฐานุกร, ๒๕๕๓, หน้า ๒๘-๒๙)

๗.๒ บทบาทและตัวตนของกลุ่มคน “มอญ” ในชุมชนโพธิ์สามต้นสมัยอยุธยา-ธนบุรี

กลุ่มชาติพันธุ์มอญในสยามคือกลุ่มคนมอญอพยพมาจากทางประเทศเมียนมาร์ตั้งแต่ในสมัยอดีต แต่ทุกวันนี้ชนชาติมอญ ไม่มีอาณาเขตประเทศปกครองตนเอง เนื่องจากตกอยู่ในภาวะสงคราม การแย่งชิงราชสมบัติกันเอง และถูกรุกรานจากพม่า ชาวมอญส่วนหนึ่งจึงอพยพโยกย้ายเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยา และตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในประเทศไทยมาจนถึงปัจจุบัน

บทบาทและตัวตนของกลุ่มคน “มอญ” ในชุมชนโพธิ์สามต้นในรัฐจารีตของไทยสามารถแบ่งได้ ๓ ประเด็นประกอบไปด้วย ๑. บทบาทของกลุ่มมอญกับชุมชนโพธิ์สามต้นในสมัยอยุธยาตอนกลาง ๒. บทบาทและตัวตนของสุกี้พระนายกองกับความอยู่รอดของกลุ่มคนมอญชุมชนโพธิ์สามต้น และ ๓. ภูมิปัญญาชาวมอญ : ทูตทางวัฒนธรรมฝั่งรากสู่ลูกหลาน

ภาพประกอบ ๑ เส้นทางเดินและจุดตั้งทัพ ของพระเจ้าตากสินก่อนเข้าตีค่ายโพธิ์สามต้น
ที่มา : พเยาว์ เขื่อนาค, ๒๕๖๑, [แผนที่]

ภาพประกอบ ๒ ชาวมอญในกรุงศรีอยุธยาจากจิตรกรรม ฝาผนัง วัดช้างใหญ่ จ.พระนครศรีอยุธยา

ที่มา : นรเศรษฐ์ เตชะ, ๒๕๖๑, [ภาพถ่าย]

บทบาทของชาวมอญในชุมชนโพธิ์สามต้นในสมัยอยุธยาตอนกลางมีศักดินาเป็นถึงระดับขุนนาง ซึ่งตำแหน่งที่กรุงศรีอยุธยาแต่งตั้งให้คือ พระยาราม ได้ทำหน้าที่ป้องกันข้าศึกจากหงสาวดีในบริเวณชุมชนโพธิ์สามต้น (จรรยา ประชิตโรมรัน, ๒๕๔๒, หน้า ๒๒)

“...ฝ่ายไทยก็ไม่รอช้า พระยารามจึงเอาปืนนารายณ์สังหาร ลงไล่ล่าเอาไม่รักแม่นางขึ้นยิ่ง
ค่ายพระเจ้าหงสาวดีเป็นการโต้ตอบทันที เสียปืนใหญ่ของฝ่ายไทยคำรามลั่นก้องยุทธภูมิ ความแรง
ของปืน ได้ลั่นทลายกำแพงลงทันที แต่กระสุนได้แล่นไปถูกกึ่งมหาโพธิ์ใหญ่”

ชุมชนโพธิ์สามต้นคือชุมชนที่เป็นบริวารโดยรอบกรุงศรีอยุธยา ซึ่งมีชาวมอญที่อพยพเข้ามาอาศัยและตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง จนกระทั่งสุกี้พระนายกอง ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนในสมัยอยุธยาตอนปลายช่วงเหตุการณ์ก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ พระนายกองคือตำแหน่งของชาวมอญที่ทางกรุงศรีอยุธยาแต่งตั้งขึ้นมาเพื่อควบคุม ดูแลปกครองกลุ่มคนมอญ และมีบทบาทสำคัญในการสร้างความอยู่รอดของตัวตนชาวมอญ เมื่อพระเจ้ามังระและมังมหานรธาได้เข้าตีชุมชนโพธิ์สามต้น ซึ่งทัพของอังวะมีความแข็งแกร่ง แต่เพื่อปกป้องชุมชนเอาไว้ สุกี้พระนายกองจึงจำเป็นต้องสวามิภักดิ์กับอังวะ ต่อมาเนเมียวสีหบดีได้แต่งตั้งสุกี้พระนายกองและมองญาเป็นแม่ทัพ และคุมพลมอญจำนวน ๓๐,๐๐๐ คน โดยมีหน้าที่คอยสืบข่าว จับผู้คนและริบทรัพย์ส่งไปส่งให้กับอังวะ จนถึงเหตุการณ์การเสียกรุงศรีครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ (บุปผา คุมมานนท์, ๒๕๓๙, หน้า ๑๖๖-๑๖๗)

ภาพประกอบ ๓ หงส์ : สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ของชาติพันธุ์มอญ จากจิตรกรรมฝาผนัง วัดช้างใหญ่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : นรเศรษฐ์ เตชะ, ๒๕๖๑, [ภาพถ่าย]

ต่อมาสุกั๊พระนายกองได้เป็นแม่ทัพของ อังวะในการควบคุมชุมชนโพธิ์สามต้น ได้ฝังพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าเอกทัศไว้ที่โคกพระเมรุ (บริเวณที่ตั้งพระเมรุถวายพระเพลิงพระมหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ หน้าวิหารพระมงคลบพิตร) และได้จับตัวบรรดาเชื้อพระวงศ์ไว้ในค่ายโพธิ์สามต้น ซึ่งต่อมาพระเจ้าตากสินได้ยึดค่ายโพธิ์สามต้นและได้ทราบถึงข่าวของสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ จึงได้ขุดพระศพแล้วถวายพระเพลิงพระบรมศพตามจารีตประเพณี และได้พระราชทานทรัพย์สินให้กับบรรดาเชื้อพระวงศ์และผู้คนที่ถูกอังวะจับตัวมา (รวิ สิริอิสสระนันท์, ๒๕๕๓)

ในปัจจุบันประชาชนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในชุมชนโพธิ์สามต้นถูกกลืนเป็นคนไทยที่ใช้ภาษาไทย รับวัฒนธรรมไทย แต่ก็ยังมีบางครอบครัวที่มีเชื้อสายมอญ และยังมีการสืบทอดวัฒนธรรมมอญเดิมมาตั้งแต่สมัยอยุธยาและยังปรากฏให้เห็นในรูปแบบของภูมิปัญญาการทำอิฐ ซึ่งมีข้อความปรากฏจากพระราชพงสาวดารพม่าของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ (๒๕๕๐) ได้พรรณนาเกี่ยวกับการจัดการภูมิปัญญาของมอญในการจัดการน้ำและการสร้างค่าย ซึ่งมีการรื้ออิฐวัดมาก่อกำแพงกันค่าย และตั้งค่ายโพธิ์สามต้น วัดภูเขาทองและวัดการ้อง นับว่าเป็นความเชี่ยวชาญเฉพาะของกลุ่มคน “มอญ” ดังข้อความที่ปรากฏให้เห็นดังนี้

“พวกพม่าที่ตั้งล้อมกรุงก็ต้องขยายย้ายไปหาที่ดอนสำนักอาศัยตามแต่จะได้ บ้างก็ตั้งเขื่อน
ทำนบกั้นน้ำ ทั้งเที่ยวลาด เก็บเรือไม่ว่าเล็กใหญ่ได้มาตั้งร้อย ๆ ลำ เอาคนลงประจำพายตรวจตรา
หน้าที่ แต่แม้กระนั้น สายกองทัพที่กะปั่นด่านให้ตั้งล้อมพระมหานคร ก็สักแต่ว่าล้อม เอาจริงเอาจัง
อันใดมิได้มาพักหนึ่ง ฝ่ายสยามก็แต่งกองทัพออกมารบพม่าที่แตก กันออกเป็นกระจุกกระจุกพม่า
ตั้งค่ายที่โพธิ์สามต้น รื้ออิฐวัดมาก่อกำแพงกันค่าย และตั้งค่ายวัดภูเขาทองและวัดการ้อง”

ภูมิปัญญาการทำอิฐ(มอญ)นับว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ถูกสืบทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ซึ่งในปัจจุบันมีกลุ่ม
อาชีพนี้จำนวนไม่มากนักเนื่องจากการขยายตัวของสวนอุตสาหกรรมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและบริเวณจังหวัด
ใกล้เคียงจึงทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนจากชุมชนเกษตรกรรมสู่ชุมชนหนุ่ม-สาวโรงงาน เหมือนกับชุมชนอื่นใน
ประเทศไทย (สมคิด ดีดีพิน, ๒๕๖๒, ๑๙ มกราคม)

ภาพประกอบ ๔ การทำอิฐมอญที่ยังคงมีอยู่ของชุมชนโพธิ์ สามต้น อำเภอบางปะหัน จังหวัด พระนครศรีอยุธยา
ที่มา : นรเศรษฐ์ เตชะ, ๒๕๖๑, [ภาพถ่าย]

๘.อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยในครั้งนี้มีการดำเนินการวิจัยที่เน้นวิธีการทางประวัติศาสตร์ (historical approach) การศึกษาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้งชั้นต้น ชั้นรอง ในการวิเคราะห์และตีความข้อสนเทศที่ปรากฏในหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับชุมชนโพธิ์สามต้น พบว่าชุมชนแห่งนี้มีลักษณะเป็น “ชุมชนปรการ” สมัยอยุธยาและเป็น “ชุมชน” สมัยธนบุรี และได้ใช้หลักฐานทางโบราณคดีโดยการเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อให้งานวิจัยมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะภาพถ่ายจิตรกรรมตามฝาผนังวัด และการสำรวจชุมชน

งานวิจัยนี้ได้ทราบถึงพัฒนาการของชุมชนโพธิ์สามต้นในมิติทางประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่ได้มากขึ้น กล่าวคือเมืองบริวารโดยรอบพระนครศรีอยุธยาล้วนเต็มไปด้วยกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ได้ข้อมูลของชุมชนโพธิ์สามต้นคือชุมชนชาวมอญ โดยเห็นบทบาทและตัวตนของคนกลุ่มมอญในสมัยอยุธยา-ธนบุรี กล่าวคือเพราะเหตุผลทางด้านความสัมพันธ์ทางสังคมในสมัยนั้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้ว่ารัฐใดมีพลังอำนาจ บริวารและความเข้มแข็งเหนือกว่ารัฐเดิม กลุ่มคนนั้นย่อมเลือกข้างกับรัฐที่มีความแข็งแกร่งเสมอ ดังนั้นบทบาทของสุกัพระนายกองคือกลุ่มคนมอญที่มีความพยายามรักษาชุมชน เห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก และต้องสืบทอด “ตัวตน” “ความเป็นมอญ” นับว่าลักษณะวิถีชีวิตภาคประชาสังคมในสมัยอยุธยาจนถึงธนบุรี ซึ่งต่างจากชุมชนมอญในบริเวณใกล้เคียงเช่นอำเภอบางปะอินซึ่งเป็นชาวมอญที่อพยพมาในสมัยรัตนโกสินทร์จากข้อสนเทศที่ค้นพบในเรื่องการจัดการภูมิปัญญาของมอญในการจัดการน้ำและการสร้างค่าย ซึ่งมีการรื้ออัฐิวัดมาก่อกำแพงกันค่าย นับว่าเป็นความเชี่ยวชาญเฉพาะของกลุ่มคน “มอญ” และยังคงเห็นในรูปแบบของการทำสาธิตกิจกรรมเรือในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามงานวิจัยนี้จะมีความลึกซึ้งมากขึ้นหากได้วิเคราะห์เอกสารจากต่างประเทศและการสำรวจข้อมูลเชิงพื้นที่และศึกษาร่องรอยทางโบราณคดีและภูมิศาสตร์ในชุมชนอย่างละเอียด

๙.บรรณานุกรม

กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์. (๒๕๕๐). **พระราชพงศาวดารพม่า**. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.

การทำอัฐิมอญที่ยังคงมีอยู่ของชุมชนโพธิ์สามต้น อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๖๑). [ภาพถ่าย].

นรเศรษฐ์ เตชะ

กิตติ โล่ห์เพชรรัตน์. (๒๕๕๖). **ศึกชิงอยุธยา ก่อนจะล่มสลาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: ก้าวแรก.

จรรยา ประชิตโรมรัน. (๒๕๔๒). **การเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๑๑๒**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์.

ชาวมอญในกรุงศรีอยุธยาจากจิตรกรรมฝาผนัง วัดช้างใหญ่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๖๑). [ภาพถ่าย].

นรเศรษฐ์ เตชะ

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (๒๕๑๖). **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา พระนิพนธ์ เล่ม ๒**.

พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (๒๕๕๖). **พงศาวดารเรื่อง ไทยรบพม่า**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์มติชน.

บุบผา คุ้มมานนท์. (๒๕๓๙). **ประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยา : เนื่องในมหามงคลวาระกาญจนาภิเษก พุทธศักราช**

๒๕๓๙. กรุงเทพฯ: พร้อมมิตรการพิมพ์.

ปราชญ์ เครือทอง. (๒๕๕๓). พระเจ้าตากเบื้องต้น. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

ปัญจพร วชิรสถฐากร. (๒๕๕๓). สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมหาราช ฉบับสามัญชน. กรุงเทพฯ: แคมป์บัณฑิต.

เพียว เข้มนาค. (๒๕๕๘). "ค่ายโพธิ์สามต้น" จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ต้นโพธิ์อยู่ไหน?". ค้นเมื่อ ๑๙

พฤษภาคม ๒๕๖๑.จาก www.matichon.co.th/readnews.php?newsid=1427953352.

ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง. (๒๕๕๓). ข้อมูลขององค์การบริหารส่วนตำบลพุทเลา. ค้นเมื่อ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑,จาก

www.putlao.go.th/general1.php.

ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง. (๒๕๕๙). ข้อมูลขององค์การบริหารส่วนตำบลโพธิ์สามต้น. ค้นเมื่อ ๑๔พฤษภาคม ๒๕๖๑, จาก

www.phosamton.go.th/index.php?

รวี สิริอิสสระนันท์. (๒๕๕๓). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ(เจิม). นนทบุรี: ศรีปัญญา.

ศรีนิล น้อยบุญแนว. (๒๕๕๔). พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๔ : สมเด็จพระเจ้า

ตากสินมหาราช ฉบับหมอบรัดเล. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไอซีต

สมคิด ดีดพิณ. (๒๕๖๒, ๑๙ มกราคม). สัมภาษณ์.

สุวัฒน์ เสนะวิณิน. (๒๕๕๕). การบริหารบ้านเมืองของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแห่งกรุงธนบุรี. วิทยานิพนธ์

ปริญญาามหาบัณฑิต.สาขาวิชาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.

เส้นทางการเดินและจุดตั้งทัพของพระเจ้าตากสินก่อนเข้าตีค่ายโพธิ์สามต้น. (๒๕๕๘). [แผนที่]. เพียว เข้มนาค

หงส์ : สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ของชาติพันธุ์มอญจากจิตรกรรมฝาผนัง วัดช้างใหญ่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (๒๕๖๑).

[ภาพถ่าย]. นรเศรษฐ์ เตชะ